

NASTANEK HERMENEVTIKE* (1900)

251

V neki prejšnji razpravi sem razpravljajal o prikazu individuacije v človeškem svetu, kakor jo ustvarja umetnost, še zlasti pa poezija.¹ Zdaj pa stopamo naproti vprašanju *znanstvenega* spoznanja posameznikov, velikih form singularnih človeških bivanj sploh. Je tako spoznanje možno, kakšna sredstva imamo, da ga dosežemo?

* Zaradi gotovosti, s katero Dilthey navaja še zlasti t. i. »obrobnejše« avtorje iz zgodovine hermenevtike in brez zadrege predpostavlja, da so prav tako dobro znani tudi nam, se zdi smiselno današnjemu bralcu priskočiti na pomoč in na kratko, četudi večinoma zgolj biografsko, dopolniti Diltheyeva izvajanja, tako da imena, ki nam danes niso več pred očmi – upravičeno ali pa tudi ne – morda hitreje ožive. Vsekakor pa skopi, skrčeni *podatki* ne morejo in tudi nimajo namena nadomestiti podrobnejšega študija zgodovinskega razvoja hermenevtike. Viri: Brockhaus Enzyklopädie, Mannheim, 1984–1994; Meyers enzyklopädisches Lexikon, Mannheim, Wien, Zürich, 1980; Meyers grosses Personenlexikon, Mannheim, 1968; Der kleine Pauly, DTV, München, 1979; Der neue Pauly, Metzler, Stuttgart, Weimar, 1996; Theologische Realenzyklopädie, Walter der Gruyter, Berlin, New York, 1971, –; The Encyclopedia of religion, Macmillan, New York, 1987.

¹ Dilthey misli spis [Über vergleichende Psychologie] Beiträge zum Studium der Individualität (1895/96), še zlasti IV. poglavje, *Die Kunst als erste Darstellung der menschlich-geschichtlichen Individuation*.

Gre za vprašanje največjega pomena. Naše ravnanje povsod predpostavlja razumevanje drugih oseb; velik del človeške sreče izvira iz podoživljanja [Nachfühlen] tujih duševnih stanj; celotna filologija in zgodovina sta utemeljeni na predpostavki, da je to kasnejše razumetje [Nachverständnis] singularnega mogoče povzdigniti do objektivitete. Historična zavest, zgrajena prav na tem, omogoča modernemu človeku, da ima celotno preteklost človeštva pričujočo v sebi: moderni človek zre čez vse zapreke lastnega časa v preteklo kulturo; njihovo silnost sprejema vase in ponovno uživa [genießt ... nach] njihov čar: iz tega zanj izvira velik porast sreče. In če sistematično duhoslovje [Geisteswissenschaften] iz tega objektivnega dojetja singularnega izvaja obče, zakonite odnose in obsežna sovisja, so ti postopki razumetja in razlage osnova tudi zanj. Zato so te znanosti, kot tudi zgodovina, v svoji gotovosti odvisne od tega, ali je razumetje singularnega mogoče povzdigniti do *občeveljavnosti*. Tako nam ob vходу v duhoslovne znanosti zakorači naproti problem, ki jim je lasten, v razliki do vsega spoznavanja narave.

252 Bržkone imajo duhoslovne znanosti pred spoznavanjem narave to prednost, da njihov predmet ni v čutih dan pojav, goli refleks dejanskega v zavesti, temveč sama neposredna notranja dejanskost, in sicer kot notranje doživeto sovisje. Vendar pri njegovem objektivnem dojetju nastanejo velike težave že zaradi načina, kako je v *notranjem izkustvu* ta dejanskost dana. Tu jih ne bomo obravnavali. Nadalje, moje notranje izkustvo, v katerem ponotranjim [werde ... inne] moja lastna stanja, mi samo po sebi nikoli ne more privedi v zavest moje lastne individualnosti. Šele ob primerjanju mene samega z drugimi izkusim individualno v sebi; tedaj se ovem tega, kar v mojem lastnem bivanju odstopa od drugih, in Goethe ima popolnoma prav, ta izkušnja, najpomembnejša med vsemi našimi izkušnjami, postane zelo težka, naš vpogled v mero, naravo in meje naših moči pa vedno zelo nepopoln. Tuje bivanje nam je sprva dano zgolj zunanje, v čutih dejstvih, gibih, glasu in ravnanjih. Šele prek postopka oblikovanja [Nachbildung] tega, kar na ta način v posameznih znamenjih pade v čute, dopolnimo njegovo notranjost. Vse, snov, strukturo, najindividualnejše poteze tega dopolnjevanja, moramo prenašati iz lastne živosti. Kako naj torej individualno oblikovana zavest s takim naknadnim oblikovanjem spravi do objektivnega spoznanja tujo in

popolnoma drugačno individualnost? Kakšen je ta postopek, ki na videz tako tuje stopa med druge procese spoznanja?

Ta postopek, v katerem iz znamenj, ki so od zunaj čutno dana, spoznamo notranjost, imenujemo *razumevanje*.² To je naša jezikovna raba; trdna psihološka terminologija, ki jo tako zelo potrebujemo, se lahko vzpostavi le, če se vsak pisec v enaki meri čvrsto drži že trdno izoblikovanega, jasnega in rabno omejenega izraza. Razumevanje narave – *interpretatio naturae* – je metaforični izraz. Toda tudi dojemanje lastnih stanj označujemo zgolj v nepravem smislu kot razumevanje. Zato tudi pravim: ne razumem, kako sem mogel tako ravnati, da, samega sebe ne razumem več. S tem hočem povedati, da mi kot tuje stoji nasproti neko povnanjenje [Äußerung] mojega bistva, ki je stopilo v čutni svet in ga kot takega ne zmorem interpretirati, ali v drugem primeru, da me je zaneslo v stanje, ki se mu čudim kot tujemu. Potemtakem imenujemo razumevanje postopek, v katerem iz čutno danih znamenj spoznamo psihično, znamenja so povnanjenja psihičnega.³

To razumevanje sega od dojemanja otroškega čebljanja do dojemanja Hamleta ali umne kritike. Iz kamna, marmorja, glasbeno oblikovanih tonov, gibov, besed in pisave, ravnanj, gospodarskih uredb, spisov nam govori taisti človeški duh in potrebuje razlago. In sicer, postopek razumevanja mora imeti povsod, kolikor je določen prek skupnih pogojev in sredstev tega načina spoznavanja, skupne značilnosti. V teh temeljnih potezah je en in isti. Če hočem, na primer, razumeti Leonarda, potem tu součinkuje interpretacija ravnanj, slik, podob in spisov, in sicer v enotnem homogenem postopku.

Razumevanje kaže različne stopnje. Te najprej pogojuje interes. Če je interes omejen, je omejeno tudi razumetje. Kako z nestrpnostjo poslušamo prenekateri spor; v njem najdemo le eno samo praktično pomembno točko, notranje življenje govorca nas ne zanima. Nasprotno pa, v drugem primeru,

² »Wir nennen den Vorgang, in welchem wir aus Zeichen, die von außen sinnlich gegeben sind, ein Inneres erkennen: Verstehen.«

³ »Sonach nennen wir Verstehen den Vorgang, in welchem wir aus sinnlich gegebenen Zeichen ein Psychisches, dessen Äußerung sie sind, erkennen.«

napeti poskušamo prek vsake podobe obraza, vsake besede, prodreti v notranjost govorca. A tudi najostrejša pozornost lahko postane večči postopek, v katerem je dosežena stopnja objektivnosti, ki jo je mogoče kontrolirati le takrat, ko je povnanjenje življenja fiksirano in se k njemu lahko venomer nemudoma vrnemo. Tako *veščče razumevanje trajno fiksiranih povnanjenj življenja imenujemo razlaga ali interpretacija*.⁴ V tem smislu obstaja tudi večšina razlage, njeni predmeti so skulpture ali slike, in že Friedrich August Wolf⁵ je zahteval arheološko hermenevtiko in kritiko. Welcker⁶ se je zavzemal zanjo in Preller⁷ jo je poskušal uvesti. Vendar že Preller poudarja, da je taka interpretacija nemih del povsod vezana na pojasnjevanje iz spisov [Literatur].

V tem je neizmeren pomen spisov [Literatur] za razumetje duhovnega življenja in zgodovine, saj človeška notranjost le v govorici najde svoj popoln, izčrpen in objektivno razumljiv izraz. Zato ima večšina [Kunst] razumevanja svoje središče v razlaganju ali *interpretaciji preostankov človeškega bivanja, ohranjenih v spisu*.

254

Razlaga in z njo neločljivo povezana kritična obravnava teh preostankov sta potemtakem izhodišče *filologije*. Ta pa je po svojem jedru *osebna večšina in virtuoznost take obravnave pisno ohranjenega*. Zgolj v sovisju s to večšino in njenimi rezultati lahko uspeva vsaka interpretacija spomenikov ali zgodovinsko izpričanih ravnanj. O motivih delujočih oseb v zgodovini se

⁴ »Solches kunstmäßige Verstehen von dauernd fixierten Lebensäußerungen nennen wir Auslegung oder Interpretation.«

⁵ F. A. Wolf (15.2.1759–8.8.1824), klasični filolog, raziskovalec antike; profesor v Halleju (1783), 1807. leta merodajno udeležen pri osnovanju berlinske univerze, na kateri prične predavati 1810. leta; prijatelj v. Humboldta, Schillerja in Goetheja, uvaja grštvo kot idealni vzor harmonične vzgoje človeka, potrdi vlogo klasičnih jezikov pri šolskem pouku. Nekaj del: *Prolegomena ad Homerum* (1795), *Vorlesungen über die Althertumswissenschaft* (1831–1839), *Kleine Schriften in lateinischer und deutscher Sprache* (1869).

⁶ Friedrich Gottlieb Welcker (4. 11. 1784–17. 12. 1868), klasični filolog, arheolog, prof. v Gießnu (1809), Göttingenu (1816), Bonnu (1819), pod vplivom v. Humboldta, ukvarjal se je z grško poezijo, tragedijo, mitologijo, kiparstvom. *Griechische Götterlehre* (1857–1863), *Alte Denkmäler erklärt* (1849–1864).

⁷ Ludwig Preller (1809–1861), klasični filolog, prof. v Dorpatu in Jeni. *Griechische Mythologie*.

lahko motimo, delujoče osebe lahko same širijo motečo luč nanje. Vendar je delo vélikega pesnika ali izumitelja, religioznega genija ali pravega filozofa je vedno lahko le resnični izraz njegovega duševnega življenja; v tej, z lažjo izpolnjeni človeški družbi je tako delo vedno resnično, v nasprotju z vsakim drugim povnanjenjem v fiksiranih znamenjih je samo zase sposobno popolne in objektivne interpretacije, da, svojo luč šele meče na druge umetniške pomnike nekega časa in na zgodovinska ravnanja sodobnikov.

Ta večšina interpretacije se je tako postopoma scela zakonito in počasi razvila, kot se je razvilo, na primer, prevpraševanje narave v eksperimentu. Nastala je in se vzdržuje v osebni, genialni virtuoznosti filologa. Tako se jo, čisto naravno, tudi prenaša na druge: v osebni stiku z vélikim virtuoziem razlage ali z njegovim delom. Obenem pa vsaka večšina postopa po *pravilih*. Ta nas uče premagati težave. Prinašajo dosežke osebne veščine. Zato se je iz večšine razlaganja zgodaj izoblikoval *prikaz* njenih *pravil* in iz nasprotovanja tem pravilom, iz boja različnih smeri glede razlage življenjsko pomembnih del in iz tako pogojene potrebe, da pravila utemeljimo, je nastala hermenevtična znanost. Je *veščina [Kunstlehre] razlage pisnih pomnikov*.⁸

255

S tem ko je možnost občeveljavne razlage določena iz analize razumevanja, dokončno izsili razrešitev *čisto splošnega problema*, ki je začel našo obravnavo; poleg analize notranjega izkustva nastopi še analiza razumevanja, obe skupaj pa duhoslovnim znanostim pokažeta *možnost* in *meje* občeveljavnega spoznanja v duhoslovnih znanostih, kolikor so te pogojene z načinom, v katerem so izvorno dana tudi psihična dejstva.

Zdaj bi to zakonito pot rad pokazal v zgodovini hermenevtike, kako je iz potrebe globokega in občeveljavnega razumevanja nastala filološka virtuoznost, iz nje postavljanje pravil, nato razporeditev pravil, podrejenih enemu cilju, поблиže določenem s položajem znanosti v danem času, dokler končno niso našli gotovega izhodišča za postavljanje pravil v analizi razumevanja.

⁸ »Sie ist die Kunstlehre der Auslegung von Schriftendenkmalen.«

1.

Veščča razlaga (*hermeneia*) pesnikov se je razvila v Grčiji zaradi potreb pouka. Duhovita igra tolmačenja in kritike Homerja in drugih pesnikov je bila v dobi grškega razsvetljevanja priljubljena povsod, kjer so govorili grško. Solidnejša osnova je nastala, ko je pri sofistih in v šolah retorike razlaganje prišlo v stik z retoriko. V njej je tičal občejši nauk o pisateljski kompoziciji, uporabljan pri zgovornosti [Beredsamkeit]. Aristotel, veliki klasifikator in razčlenjevalec organskega sveta, držav in literarnih produktov, je v svoji retoriki učil, kako celoto literarnega produkta razčlenimo na dele, kako razlikujemo stilne forme, spoznamo učinek ritma, stopic, metafor. V Aleksandrovi retoriki so drugo poleg drugega pojmovna določila elementov učinka govora, tako glede primerov, rekov, ironije, metafore, antiteze. Aristotelova poetika je popolnoma izrecno naredila za svoj predmet notranjo in zunanjo formo poezije, ki jo je mogoče izvesti iz določitve bistva in namena poezije ter njenih vrst in elementov njihovega učinka.

256

Drug pomemben korak sta večšina interpretacije in njeno postavljanje pravil napravila v aleksandrijski filologiji. Literarno zapuščino Grčije so zbrali v knjižnice, sestavili so tekstne recenzije in z umetelnim sistemom kritičnih znamenj na njih zabeleževali rezultate kritičnega dela. Nepristne spise so izločili, sestavili so stvarne kataloge celotnega fonda. Filologija se je zdaj pojavila kot večšina tekstne recenzije, višje kritike, razlage in določitve vrednosti, utemeljena na intimnem razumevanju govornice. Bila je ena od poslednjih in najlastnejših stvaritev grškega duha; v tem je bil že od Homerja naprej najsilnejši zagon veselja do človeške govornice. Veliki aleksandrijski filologi so se že pričeli zavedati pravil, ki jih je vsebovala njihova genialna tehnika. Aristarh⁹ se je že zavestno ravnal po principu, da mora Homerjevo jezikovno rabo strogo in obširno zakoličiti in na tem utemeljiti pojasnjevanje in določanje teksta. Hiparh¹⁰ je stvarno interpretacijo popolnoma zavestno

⁹ Aristarh iz Samotrake (216–144 pr.n.š.), vrh aleksandrijske filologije, vodja aleksandrijske knjižnice, vzgojitelj na dvoru Ptolomejcev; komentira starejša literarna dela, predvsem Homerja, razvija tekstno kritiko, poudari princip analogije, pripisujejo mu rek 'Razlagajmo Homerja iz Homerja', a ta najverjetneje ni neavtentičen.

¹⁰ Hiparh (190–125 pr.n.š.), astronom, geograf, zasnuje geocentrični sistem, izdela prvi katalog

utemeljil na literarnozgodovinskem raziskovanju, s tem ko je pokazal na vire Aratosovih¹¹ *Fenomenov* in iz njih interpretiral to pesnitev. In ko so med ohranjenimi Heziodovimi pesnitvami spoznali nepristne, iz Homerjevih epov izločili veliko število verzov ter razglasili, da je zadnji spev *Iliade*, še bolj enoglasno pa del predzadnjega in celotni zadnji spev *Odiseje*, po izvoru mlajši, se je to zgodilo zaradi virtuozne rabe principa analogije, po njem so obenem določili kanon jezikovne rabe, predstavniki krog, notranje ujemanje in estetsko vrednost pesnitve in izločili vse, kar mu je bilo nasprotno. Uporaba takega kanona npravstveno-estetskega pri Zenonu¹² in Aristarhu popolnoma jasno izhaja iz naslednjega načina utemeljevanja antitez: 'dià to aprepés', tj. 'quid heroum vel deorum gravitatem minus decere videbatur'. Tudi Aristarh se je skliceval na Aristotela.

Metodološko zavest o pravilnem postopku interpretacije je v aleksandrijski šoli še okrepilo nasprotje do pergamonske filologije – nasprotje hermenevtičnih smeri, ki je imelo svetovnozgodovinski pomen! V krščanski teologiji se je v novem položaju spet pojavilo in pogojevalo dve veliki zgodovinski smeri naziranj o pesnikih in religioznih piscih.

257

Iz stoiške šole je Krates z Malosa¹³ v pergamonsko filologijo uvedel princip alegorične interpretacije. Dolgotrajna vladavina tega postopka razlage je bila sprva utemeljena v tem, da izravnava protislovje med religioznimi listinami in izdelanim pogledom na svet. Zaradi tega so ga v enaki meri nujno potrebovali tako razlagalci Ved in Homerja kot tudi Biblije in Korana: nepogrešljiva a tudi neuporabna večšina torej. Vseeno je ta postopek utemeljeval

zvezd (okoli 1000), s pomočjo trigonometrije dokaj natančno izmeri oddaljenost Lune, Sonca, opazi različne dolžine letnih časov, izpopolni teorijo epiciklov.

¹¹ ARATOS (315–277 pr.n.š.) pesnik, v Atenah študira stoiško filozofijo, dela na makedonskem, kasneje antiohijskem dvoru, napiše poučno pesnitev *Phainomena* (zvezde stalnice, planeti, miti o nastanku sveta). Astronomska spoznanja najverjetneje prevzame od Evdoksosa. V latinščino delo prevedel in kometnil Cicero.

¹² ZENON iz Kitija (okoli 336–264 pr.n.š.), osnuje stoo, ukvarja se z dialektiko in praktično filozofijo; filozofija zanj zadeva celotno življenje, ni le skupek različnih predavanj.

¹³ KRATES z Malosa (180–145 pr.n.š.), stoiški filozof, gramatik, vodja pergamonske šole. Ukvarja se z vprašanji tekstne kritike, pristaš alegorične razlage, komentira Hezioda, Aristofana in Homerja. Jezikovno anomalijo ima za temeljni princip zgradbe jezika.

globlji pogled na pesniško in religiozno produktivnost. Homer je videc, in nasprotje pri njem – med globljimi uvidi in čutno grobimi predstavami – je mogoče pojasniti le, če zadnje dojamemo zgolj kot pesniško sredstvo prikazovanja. S tem ko so to razmerje razumeli kot hoteno ogrnjenje pnevmatičnega smisla v podobe, je nastala alegorična interpretacija.

2.

Če se ne motim, se to nasprotje povrne, le v spremenjenih okoliščinah, v boju *aleksandrijske* in *antiohijske* teološke šole. Njuna skupna podlaga je bilo seveda to, da prerokbe in izpolnitev [prerokb] Stare in Nove zaveze povezuje notranje sovisje, da to celo zahteva rabo prerokb in vzorov Stare v Novi zavezi. S tem ko je krščanska cerkev izhajala iz te predpostavke, je zanj prišlo do kompliciranega položaja, še zlasti glede na njene nasprotnike in z ozirom na razlago njenih svetih spisov: za Jude je potrebovala alegorično tolmačenje, da je v Staro zavezo vnesla teologijo Logosa; nasprotno pa se je morala zaradi gnostikov braniti preširoke rabe alegorične metode. Justin¹⁴ in Ireaios¹⁵ sta, po sledeh Filona, poskušala postaviti pravila omejevanja in uporabe alegorične metode. Tudi Tertulian, v istem boju z Judi in gnostiki, sprejme postopke Justina in Ireaiososa, po drugi strani pa razvije plodna pravila boljše večšine razlaganja, ki pa jim seveda ne ostane zmeraj zvest. V grški cerkvi je prišlo do principielnega dojetanja tega nasprotja. Antiohijska šola je svoje tekste razlagala le po gramatično-historičnih načelih. Antiohijec Teodoros¹⁶ je v Visoki pesmi videl le poročno pesnitev, v Jobu le pesniško oblikovanje zgodovinskega izročila. Zavrgel je naslove psalmov in ovrgel – pri tem se je oprl na večji del mesijanskih prerokb –

258

¹⁴ Justin (okoli 105–166), filozof, mučenec, prizadeva si za sintezo grške filozofije in krščanstva (*logos spermaticos*, bog kot oče vesolja) *Apologija zoper pogane* (155), *Dialog z Judom Trifonom* (155–160).

¹⁵ IRENAIOS, gramatik iz Aleksandrije (1. stol. n. š.); bolj znan Ireaios iz 2. st. n. š. (doma iz Male Azije), ki vztraja pri istovetnosti boga Stare in Nove zaveze.

¹⁶ Teodoros iz Mopsuestije (350–428), ekseget, teolog, kasneje tudi škof, bolj zaupa osebnemu razumevanju kot avtoriteti tradicionalne hermenevtike, s kritično, filološko, historično metodo zavrača alegorično interpretacijo.

njihovo direktno navezavo na Kristusa. Ni sprejel dvojnega pomena tekstov, temveč le višje sovisje med dogodki. Nasprotno pa so Filon, Klemen¹⁷ in Eriugena v tekstih razlikovali pnevmatski smisel od dejanskega.

To je večina razlaganja, ki napreduje k hermenevtiki, v kateri jo povzdignemo do znanstvene zavesti, da naredi naslednji korak: iz tega boja nastanejo prve izvajane hermenevtične teorije, za katere vemo. Že po Filonu eksistirajo *kanónes* in *nómoi tes allegortas*, ki so ju rabili v Stari zavezi. Poznavanje obeh so morali utemeljiti v interpretaciji Stare zaveze. Na tem sta Eriugena, v četrti knjigi svojega spisa *Peri archon* in Avguštin, v tretji knjigi *De doctrina christiana*, osnovala sovisno predstavljeno hermenevtično teorijo. Proti njima sta nastopila dva na žalost izgubljena spisa antiohijske šole, Diodorov¹⁸ *Tis diaforà theorías kai allegortas* in Teodorov *De allegoria et historia contra Origenem*.

3.

259

Interpretacija in postavljanje pravil [Regelgebung] sta od renesanse naprej prešla v nov stadij. Klasični in krščanski stari vek razločujejo jezik, življenjske razmere in narodnost. Zdaj je postala interpretacija, drugače kot nekoč v Rimu, prestavljenje v tuje duhovno življenje s pomočjo gramatičnih, stvarnih in historičnih študij. In ta nova filologija, polimatija in kritika, je morala največkrat delati le z navedbami in okruški. Zato je morala biti ustvarjalna in konstruktivna na nov način. Tako so filologija, hermenevtika in kritika prišle do nove stopnje. Iz naslednjih štirih stoletij nam je na voljo obširna hermenevtična literatura. Tvori dva različna tokova: klasični in biblični teksti so namreč bili dve veliki sili, ki so si jih prizadevali prisvojiti. Klasično-filološko postavljanje pravil je samo sebe označilo za

¹⁷ Klement Aleksandrijski (140/150–215), teolog in filozof, zavzema se za sintezo grštva in krščanstva. *Prorepticus, Paidagogos, Stromates*.

¹⁸ Diodoros iz Tarza (4. stol n.š.) v Atenah študira filozofijo in retoriko, kasneje postane škof, osnuje šolo eksegetov, piše polemična dela, npr. proti astrologiji, komentira psalme, alegorično razlago postavi v drugi plan, prednost da historični razlagi. Osebe iz Biblije gleda realno: božji plan moramo spoznati v dejanskosti.

ars critica. Taka dela, med katerimi izstopajo dela Sciopija, Klerika in nedokončana dela Valesija, so v svoj prvi del postavila hermenevtično večščino. Nešteti spisi in predgovori so obravnavali *de interpretatione*. Za končno konstitucijo hermenevtike pa se moramo zahvaliti biblični intepretaciji. Prvi pomembni in morda najgloblji izmed teh spisov je Flacijev¹⁹ *Clavis* (1567).

Šele v njem je bil sklop [Inbegriff] do tedaj najdenih pravil interpretacije povezan v učno zgradbo, in sicer s pomočjo *postulata*, da nam z večšim postopanjem po teh pravilih mora biti dosegljivo občeveljavno razumetje. To principiuelno gledišče, ki dejansko vodi hermenevtiko, so Flaciju spravili pred oči boji 16. stoletja. Flacij se je moral boriti z dvema frontama. Tako prekrščevalci kot restavrirani katolicizem sta zatrjevala, da je *Sveti spis* nejasen. S tem ko se Flacij temu upre, se uči zlasti od Kalvinove eksegeze, ki od razlage večkrat sestopi k njenim načelom. Za takratnega luteranca je bilo najnujnejše opravilo ovržba tradicije katoliškega nauka, ki so ga takrat na novo formulirali. Pravica tradicije, da (namreč) sme določati razlago [Svetega] spisa, je v sporu s protestantskim principom razlage Spisa lahko temeljila le na tem, da iz bibličnih spisov samih ni mogoče izvesti zadovoljive in obče veljavne interpretacije. Tridentški koncil, ki je zasedal v letih 1545–1563, je to vprašanje obravnaval od svoje četrte seje. 1564. leta je izšla prva, avtentična izdaja dekreta. Bellarmin,²⁰ zastopnik tridentskega koncila, je nekaj časa po Flacijevem delu, leta 1581, v polemičnem spisu zoper njega najbolj premeteno pobijal razumljivost Biblije in tako poskušal dokazati nujnost njenega dopolnjevanja s tradicijo. V kontekstu teh bojev je Flacij poskusil hermenevtično prikazati možnost obče veljavne interpretacije. In v boju s to nalogo se je ozavedel sredstev in pravil za njeno rešitev, kakršnih ni postavila nobena hermenevtika pred njim.

¹⁹ Matthias Flacius Iliricus / Matija Vlačić (1520–1575), protestantski teolog, cerkveni pisec in filozof, Lutrov učenec, 1594. leta profesor hebrejščine v Wittenbergu, 1557–1561 profesura v Jeni. *De voce et re fidei* (1549), *De materiis metisque scientiarum et erroibus philosophiae, in rebus divinis* (1563). Prim. *Phainomena* 21–22, str. 5–17.

²⁰ Roberto Francesco Bellarmino (4. 10. 1542–17. 9. 1621), jezuit, katoliški teolog, poučuje v Löwvnu, 1599. leta postane kardinal: *Disputationes de controversiis christiane fidei* (1586–1593), 1602–1605 nadškof v Capui, avtor popularnega in prevajanega *Malega katekizma* (1597), po smrti razglašen za svetnika.

Če razlagalec v svojem besedilu naleti na težave, ima na voljo sublimno sredstvo, da jih razreši: sovisnost spisov, dana v živi krščanski religioznosti. Če to iz dogmatičnega prevedemo v naš način mišljenja, potem je ta hermenevtična vrednost religiozne izkušnje le posamični primer principa, po katerem je v vsakem interpretacijskem postopku, kot faktor taistega, vsebovana razlaga iz konteksta zadeve.²¹ Poleg tega, religioznega principa razlage obstaja tudi razumu ustrezni princip razlage. Naslednji princip je gramatična interpretacija. Flacij poleg teh najprej zajame še pomen psihološkega ali tehničnega principa razlage, po katerem je treba posamično mesto interpretirati iz namere in kompozicije celotnega dela. In za to tehnično interpretacijo prvič metodično uporabi spoznanja retorike o notranjem sovisju literarnega produkta, njegovi kompoziciji in učinkujočih elementih. Predelavo aristotelske retorike mu je izdelal Melanchton.²² Flacij se sam zaveda, da je najprej metodično ovrednotil pomožna sredstva za enoznačno določitev odlomkov, ki jih vsebujejo kontekst, cilj, proporcji, kongruentnost posameznih delov ali členov. Njihovo hermenevtično vrednost je zvedel pod obče gledišče metodologije. »Tudi povsod drugod dobivajo posamezni deli svoje razumetje celote iz njihove odnosnosti do te celote in njenih drugih delov.« To notranjo formo dela zasleduje vse do stila in posameznih elementov učinkovanja, razvije subtilna razlikovanja med Pavlovim in Janezovim stilom. Šlo je za velik korak, seveda znotraj meja retoričnega dojetja. Vsak spis je za Melanchtona in Flacija narejen po pravilih, kot ga tudi razumeta po pravilih. Je kot logični avtomat, oblečen v stil, podobe in govorne figure.

²¹ »Stößt der Ausleger in seinem Text auf Schwierigkeiten, so ist ein Hilfsmittel von sublimer Art vorhanden, sie zu lösen: der in der lebendigen christlichen Religiosität gegebene Schriftzusammenhang. Übersetzen wir das aus der dogmatischen Denkweise in die unsere, so ist dieser hermenevtische Wert der religiösen Erfahrung nur ein einzelner Fall des Prinzips, nach welchem in jedem Interpretationsverfahren als ein Faktor desselben die Auslegung aus dem sachlichen Zusammenhang enthalten ist.«

²² Melanchton (16. 2. 1497–19. 4. 1560), humanist, reformator, učitelj antičnih jezikov v Tübingenu (1514), 1815. leta profesor grščine v Wittenbergu, tudi na teološki fakulteti, od 1519. leta tesen Lutrov sodelavec, z njim se v marsičem ne strinja, udeleži se religioznih razprav s katoličani v Marburgu (1529), Wormsu (1540/41), Regensburgu (1541), reformira univerzo v Wittenbergu itd.

Formalne pomanjkljivosti njegovega dela je premagala *Baumgartnova* estetika.²³ V tej se je obenem uveljavilo drugo veliko teološko-hermenevtično gibanje. S pomočjo Baumgartnovih²⁴ poročil biblioteke v Halleju so poleg nizozemskih založnikov začeli stopati v nemški horizont tudi angleški svobodomisleci in razlagalci Stare zaveze, ki so izhajali iz etnologije. Semler²⁵ in Michaelis²⁶ sta se izoblikovala v občevanju z njim in sta bila udeležena pri njegovih delih. Michaelis je sprva pri interpretaciji Stare zaveze uporabil enoten historični pogled na govor, zgodovino, naravo in pravo. Semler, predhodnik velikega Christiana Baura,²⁷ je razbil enotnost kanona Nove zaveze in zastavil pravo nalogo, da je treba vsak posamezni spis dojemati v njegovem lokalnem karakterju. Te spise je nato povezal v novo enoto. Vsebujejo namreč živo zgodovinsko dojetanje predkrščanskih bojev med judovskim krščanstvom in kristjani svobodnejših redov. V svojih pripravah teološke hermenevtike je to znanost odločno zožil na dva dela: interpretacija iz jezikovne rabe in iz historičnih okoliščin. S tem je razlago osvobodil dogme. Gramatično-historična šola je bila utemeljena. Oster in previden duh Ernestija²⁸ je kasneje v [spisu] *Intrepres* ustvaril klasični zapis te nove hermenevtike. Ob branju njegove hermenevtike je Schleiermacher²⁹ razvil

²³ Izhajala v letih 1750–1758.

²⁴ Alexander Gottlieb Baumgarten (17. 6. 1714–26. 5. 1762), učenec Chr. Wolffa, od 1738. leta prof. v Halleju, 1740. leta v Frankfurtu. *Metaphysica* (1739), *Ethica philosophiae* (1740).

²⁵ Johann Salomo Semler (18. 12. 1725–14. 3. 1797), ev. teolog, od 1752. leta profesor v Halleju, želi uskladiti krščansko teologijo in um, eksegezo in hermenevtiko združi s historično interpretacijo, ki mora opisati historične okoliščine do te mere, kolikor je za neki čas pač potrebno. *Versuch einer freieren theologischen Lehrart* (1717).

²⁶ Johan David Michaelis (1717–1791), evangeličanski teolog, orientalist. Od 1746. leta prof. v Göttingenu, ukvarja se s prevodi Biblije in študijem jezikov Orienta, ki jih primerjalno pritegne v študij Stare zaveze.

²⁷ Ferdinand Christian Baur (21. 6. 1792–2. 12. 1860), ev. teolog, od 1826. leta prof. v Tübingenu, izhaja iz Hegla, se spopade s Schleiermacherjem, zgodovino krščanstva razume kritično-spekulativno, kot dialektični razvoj. *Gegensatz des Katholicismus und Protestantismus* (1834), *Die christliche Lehre von der Dreienigkeit und Menschenwerdung Gottes* (1841–1843).

²⁸ Johann August Ernesti (1707–1781), filolog, pedagog, teolog, od 1742. leta profesor teologije in retorike v Leipzigu, sodeluje pri izdajah klasikov.

²⁹ Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (21. 11. 1768–12. 2. 1834), evangeličanski teolog in filozof, šolan v tradiciji pietizma, študira filozofijo, teologijo in klasične jezike v Halleju in Salleju, najprej hišni učitelj, pomožni pridigar, 1796. pridigar v berlinski Charité. Prijatelj Schlegla, v. Humboldta, politično aktiven, soudeležen pri ustanavljanju berlinske univerze,

svojo. Tudi ti koraki so se seveda odvijali znotraj čvrstih meja. Pod rokami teh eksegetov se kompozicija in miselna stkanost vsakega spisa kake dobe razveže v taiste niti: v lokalno in temporalno pogojeni krog predstav. Sledeč temu pragmatičnemu dojetju zgodovine, je v enaki meri religiozno in moralčno izoblikovana človekova narava omejena le od zunaj, lokalno in temporalno. Je nezgodovinska.

Do takrat sta klasična in biblična hermenevtika hodila druga poleg druge. Ali ne bi morali obeh dojeti kot rabi neke splošnejše hermenevtike? Wolfovec Meier je storil ta korak 1757. leta, v svojem poskusu o neki splošnejši večini razlage. Pojem svoje znanosti je dejansko dojel tako splošno, kot je le mogoče: zasnavljala naj bi pravila, ki jih je mogoče opazovati ob vsaki razlagi znamenj. Toda ta knjiga ponovno kaže, da z gledišča arhitektonike in simetrije ne moremo iznajti novih znanosti. Tako nastanejo slepa okna, skozi katere nihče ne more gledati. Učinkovita hermenevtika je lahko nastala le v glavi, v kateri se je virtuoznost filološke interpretacije že povezala s pristnimi filozofskimi zmožnostmi. Tak je bil Schleiermacher.

263

4.

Njegovo delo so pogojevale: Winckelmannova³⁰ interpretacija umetniških del; Herderjevo³¹ kongenialno vživljanje [Sich-Einfühlen] v dušo dob in

njen profesor (1810), član kraljevske akademije znanosti (1811), znan predvsem kot prevajalec Platona.

³⁰ Johann Joachim Winckelmann (9. 12. 1717–8. 6. 1768), umetnostni zgodovinar, arheolog, raziskovalec antike, v Halleju študiral teologijo, naravoslovje in filozofijo v Jeni, 1755. leta potuje v Rim, od 1763. leta nadzira izkopavanja, njegova *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) usmeri pogled na antiko in utemelji arheologijo; *Erinnerung über die Werke der Kunst* (1759).

³¹ Johann Gottfried Herder (25. 8. 1744–18. 12. 1803) filozof, teolog, pesnik. V Königsbergu študira medicino, teologijo in filozofijo. Odločilne spodbude prejme od Kanta, Hamanna, Rousseauja. 1764. leta učitelj, od 1769. leta pridigar v Rigi. 1767. leta potuje v Francijo, v Parizu spozna enciklopediste, Diderota, d'Alemberta, kasneje v Hamburgu Lessinga, M. Claudiusa, 1770. v Straßburu Goetheja. Za Diltheya so pomembne zlasti Herderjeve spodbude za filozofijo jezika (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1772), pa tudi za filozofijo zgodovine (*Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774), *Ideen*

narodov, filolog Heyne,³² ki je delal z novim estetskim glediščem, Friedrich August Wolf in njegovi učenci, med katerimi je Heindorf s Scheleiermacherjem živel v najtesneši skupnosti študija Platona – vse to se je v njem povezovalo s postopkom nemške transcendentalne filozofije: za v zavesti danim sestopiti do ustvarjalne zmožnosti, ki – ko učinkuje zedinjujoče – sama sebe neovedena v nas proizvede celotno formo sveta. Ravno iz povezave teh dveh momentov je nastala njemu lastna večšina interpretacije in definitivna utemeljitev znanstvene hermenevtike.

Hermenevtika je bila do tedaj v najboljšem primeru zgradba pravil, njene dele, posamična pravila, je držal skupaj namen občeveljavne interpretacije. Funkcije, ki v postopku interpretacije učinkujejo skupaj, je ločevala kot gramatično, historično, estetsko-retorično in stvarno razlago. Iz filološke virtuoznosti mnogih stoletij se je ozavedela pravil, sledeč katerim te funkcije morajo učinkovati. Schleiermacher pa je šel tem pravilom za hrbet, k analizi razumevanja, torej k spoznanju ciljnega ravnanja samega, in iz tega spoznanja je izvajal možnost občeveljavne razlage, pomožnih sredstev zanjo, meja in pravil. Razumevanje pa je kot naknadno tvorjenje, rekonstruiranje [Nachbilden, Nachrekonstruieren] lahko analiziral le v njegovem živem odnosu do postopka literarne produkcije same. V živem zrenju ustvarjalnega postopka, v katerem nastane življenje sposobno literarno delo, je spoznal pogoj za spoznanje drugega postopka, ki iz zapisanih znakov razume celoto dela, iz te pa namero in miselnost njegovega tvorca.

Potreboval pa je nov psihološko-historični nazor, da bi lahko rešil tako zastavljen problem. Od povezave, ki je obstajala med grško interpretacijo in retoriko kot večšino določenih zvrsti literarne produkcije, smo zasledovali

zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784–91) in literarno zgodovino (*Über die neuere Deutsche Literatur* (1767), *Kritische Wäldern* (1769). Zbirka *Volkslieder* (1778–79) velja za začetek raziskovanja ljudske pesmi. HERDER tako predvsem vpliva na romantiko in na razvoj historičnih disciplin.

³² Christian Gottlob Heyne (25. 9. 1729–14. 7. 1812), klasični filolog, od 1763. leta prof. v Göttingenu, v pouk uvaja mitologijo, umetnostno zgodovino. Dvigne na visoko raven univerzitetno knjižnico, ki postane (1777–1787) vodilna znanstvena knjižnica, izdaja in komentira dela Pindarja (1773), Homerja (1802), Vergila.

odnošaj, za katerega tu gre. To dojemanje obeh procesov je ves čas ostajalo logično-retorično. Kategorije, v katerih se je izvrševalo, so ves čas bile: delovanje [Machen], logična sovisnost, logična urejenost, nato pa opremljanje tega logičnega produkta s stilom ter govornimi figurami in podobami. Zdaj pa bomo za razumevanje literarnega produkta uporabili popolnoma nove kategorije, saj posedujemo enotno in ustvarjalno delujočo zmožnost, ki si svojega učinkovanja in tvorjenja sama ni v svesti – sprejme in izoblikuje prve spodbude za neko delo. Sprejetje in samostojno tvorjenje sta od nje neločljiva. Individualnost tu učinkuje na [in] vse podrobnosti in na vsako posamično besedo. Njen najvišji izraz [Äußerung] je zunanja in notranja forma literarnega dcla. Temu se nato približa nenasitna potreba, da bi lastno individualnost izpoponila z nazori [Anschauungen] drugih. Razumevanje in interpretacija sta tako v življenju samem vedno živahna in dejavna. Dovršita se v večši razlagi živčih del in njihovih sovisij v duhu njihovega tvorca. To je bil novi nazor v posebni obliki, kot jo je zadobil v Schleiermacherjevem duhu.

V tem pa je bil še nadaljnji pogoj za veliki met obče hermenevtike: Schleiermacherjevi sodobniki, pa tudi on sam, so nove psihološko-zgodovinske nazore preoblikovali v filološko veččino interpretacije. Nemški duh se je v Schillerju, Wilhelmu von Humboldtju,³³ bratih Schlegel ravnokar odvrnil od pesniške produkcije k ponovnemu razumetju [Nachverständnis] zgodovinskega sveta. Šlo je za silno gibanje, ki je bilo pogoj za avtorje, kot so Böckh,³⁴

³³ Wilhelm von Humboldt (22. 6. 1767–8. 4. 1835), učenjak, politik; prijatelj F. H. Jacobija, F. A. Wolfa, Schillerja in Goetheja. 1794.–1797. leta sodelavec Schillerjevega časopisa »Horen«, 1802.–1808. leta pruski min. rezident v Rimu, 1809. vodja oddelka za šolstvo in pouk v pruskem notranjem ministrstvu, koncipira berlinsko univerzo in humanistično gimnazijo. 1810. državni minister, ob Hardenbergu odposlanec Prusije na dunajskem kongresu, 1817. poslanik v Londonu. 1819. zaradi nesoglasij odpuščen iz službe, poglobi se v raziskovanje jezikov (baskovski, madžarski, različni ameriški jeziki, sanskrt, kitajščina, japonščina, tatarščina, egipčanski jezik, drugi semitski jeziki.) S spisom *Über die Kawi-Sprache auf der Insel Java* (1836–1840), in uvodom vanj (*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*) seže v naše stoletje.

³⁴ August Böckh (24. 11. 1785–3. 8. 1867), klasični filolog, učenec C. F. Wolfa in Schleiermacherja, profesor v Heidelbergu (1807), Berlinu (1811), utemeljitelj nemškega raziskovanja antike, raziskuje tudi življenje, »gospodarstvo« Grkov. Nekaj del: *Corpus inscriptorum Grae-*

Dissen, Welcker, Hegel, Ranke,³⁵ Savigny.³⁶ Friedrich Schlegel³⁷ je postal Schleiermacherjev vodnik k filološki veščini. Pojmi, ki so ga vodili v njegovih briljantnih delih o grški poeziji, Goetheju, Boccacciu, so bili pojmi notranje forme dela, zgodbe razvoja pisca in pojem v sebi razčlenjene celote literature. Za takimi posamičnimi doprinosi filološke veščine, ki naknadno rekonstruira, je bil zanj načrt znanosti kritike, *ars critica*, ki naj bi bila

cam (1825), *Pindar* (1811–1821), *Ökonomie der Athener* (1817), *Enzyklopädie und Methodologie der phil. Wissenschaften* (1886²).

³⁵ Leopold von Ranke (21. 12. 1795–23. 5. 1886), študiral teologijo in filozofijo v Leipzigu, kasneje profesor zgodovine v Berlinu (1825); v letih 1832–1836 izdaja historično-politični časopis, loči se od razsvetljenske zgodovine, bliže je romantični teoriji zgodovine (Goethe), terja povratek k izvornim virom, utemelji moderno kritiko virov, zgodovina naj pokaže, kako je dejansko bilo, preteklosti ne smemo soditi iz sedanjosti; *Geschichte der römischen und germanischen Völker, 1454–1535* (1824), *Preußische Geschichte* (1847/1848, 1874), *Weltgeschichte* (1881–1888).

³⁶ Friedrich Carl von Savigny (21. 2. 1779–1861), profesor prava v Marburgu (1803), Landshutu (1808), Berlinu (1810), od 1811. leta član Pruske akademije znanosti, v letih 1815–1850 soizdajatelj časopisa za zgodovino prava, višji državni svetnik, član rednega in kaspijskega sodišča (1819–1841), minister za revizijo prava (1842–1848), najvplivnejši nemški pravnik svojega časa. Pravo je zanj produkt »duha naroda«, ni ga moč dokazati iz naravnih uvidov, sicer merodajni preučevalec rimskega prava. *Das Rechts des Besitzes* (1803), *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* (1815), *Geschichte der römischen Rechts* (1815–1831), *System des heutigen römischen Rechts* (1840–1849).

³⁷ Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel (19. 3. 1772–12. 1. 1829) filozof kulture, pesnik; po uku za trgovca študira najprej pravo v Göttingenu, po 1791. letu še filozofijo, klasično filologijo in umetnostno zgodovino v Leipzigu. V Berlinu spozna Schleiermacherja, v Jeni Fichteja, Schellinga, Novalisa, Sodelavec časopisov »Der Teutsche Merkur« in »Berliner Monatsschrift«, z bratom izdajatelj (1798–1800) »Athenäum«. 1801. se habitira v Jeni, v letih 1802–1804 v Parizu študira sanskrit in orientalske jezike, predava o nemški filozofiji in književnosti. 1803–1805 izdaja časopis »Europa«. Potuje na Nizozemsko, v Francijo in Švico. Od 1809. diplomat avstrijske vlade, 1815–1818 sodeluje na dunajskem kongresu., 1819. dalj časa v Italiji, s cesarjem Francem prvim in K. W. v. Metternichom, 1820–1823 na Dunaju izdajatelj časopisa »Concordia«. Nazadnje živi v Dresdnu, kjer občasno predava. *Gespräch über die Poesie* (1800) lahko imamo za reprezentativni spis zgodnje romantike. Njegovi interesi so raznoliki in razvejani, spisi fragmentarni in razdrobljeni, zato je, če želimo imeti kaj pregleda, najbolje pogledati v kritično izdajo njegovih del (npr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, izd. E. Behler, J. J. Anstet, H. Eichner, ki izhaja od 1958. leta, zaokrožena na 35. zvezkov), kjer so zbrani pod skupnimi naslovi, npr: 1. zv.: *Zur griechischen Literatur*, 4.: *Ansichten und Ideen von der christlichen Kunst*, 9.: *Philosophie der Geschichte*, 10.: *Philosophie des Lebens, Philosophie der Sprache und des Wortes*, 11.: *Wissenschaft der Europäischen Literatur* ...

utemeljena na teoriji produktivne literarne zmožnosti. Ta načrt se je tesno stikal s Schleiermacherjevo hermenevtiko in kritiko.

Schleglov je bil tudi načrt prevajanja Platona. Ob njem se je izblikovala tehnika nove interpretacije, ki sta jo Böckh in Diessen kasneje uporabila pri Pindarju. Platona je treba razumeti kot filozofskega umetnika. Cilj interpretacije je enotnost karakterja Platonovega filozofiranja in umetniške forme Platonovih del. Filozofija je tu še življenje, zraslo s pogovorom, njen pisni prikaz je le spominsko fiksiranje. Tako mora biti dialog umetniška oblika, ta pa sili k ponovnemu proizvajanju [Nacherzeugung] živih miselnih povezav. Obenem pa mora, glede na strogo enotnost Platonovega mišljenja, vsak dialog nadaljevati predhodne, pripravljati kasnejše in razpredati niti različnih delov Platonove filozofije. Če zasledujemo odnose teh dialogov, nastane sovisje glavnih del, ki razkrene Platonovo najbolj notranjo intencijo. Po Schleiermacherju v dojetju tega večšče tvorjenega sovisja šele nastane dejansko razumetje Platona. V razmerju do tega razumetja je ugotavljanje kronološkega zaporedja njegovih del manj nazorno, čeprav z njim večkrat sovpadе. Böckh je zato v svoji znani recenziji lahko zapisal, da je šele Schleiermacher filologiji razprl Platonovo mojstrstvo.

267

Ta filološka virtuoznost se je v Schleiermacherjevem duhu prvič povezala z genialno filozosko zmožnostjo, šolano v transcendentalni filozofiji, ki je za obče dojetje in razrešitev hermenevtičnega problema ponudila zadovoljiva sredstva: tako je nastala obča znanost in večšina razlage.

Ob branju Ernestijevega *Interpres* je Schleiermacher jeseni 1804. leta oblikoval prvi osnutek svojega, saj je v Halleju hotel z njim začeti svoj kurz eksegetskih predavanj. Tako nastala hermenevtika je neučinkovita. Učinek ji je podelil predvsem Schleiermacherjev halleški učenec Böckh, v izjemnem odlomku svojih predavanj o filozofski enciklopediji.

Iz Schleiermacherjeve hermenevtike bom navedel tiste stavke, za katere menim, da je od njih odvisen nadaljnji razvoj.

Vse razlaganje pisnih del je le večšče izoblikovanje postopka razumevanja,

ki se razteza čez celotno življenje in prav tako na vsako vrsto govora in spisov. Analiza razumevanja je potemtakem osnova za postavljanje pravil razlaganja. To je mogoče le v povezavi z analizo produkcije piščevih del. V razmerju razumevanje-produkcija šele utemeljimo povezavo pravil, ki določa sredstva in meje razlage.

Možnost občveljavne interpretacije lahko izvajamo iz narave razumevanja. V tem individualnost razlagavca in avtorja nista druga drugi zoperstavljeni kot dve neprimerljivi dejstvi: obe sta se izoblikovali na podlagi obče človeške narave in to omogoča ljudem občestvenost [Gemeinschaftlichkeit] za govor in razumetje. Tu lahko še naprej psihološko pojasnujemo formalne Schleiermacherjeve izraze. Vseh individualnih razlik končno ne pogojujejo medsebojne kvalitativne različnosti oseb, temveč stopnjevite razlike v njihovih duševnih procesih. S tem ko razlagalec lastno živost tako rekoč za pokušino prestavi v historični milje, zmore iz tega trenutno poudariti in ojačiti en duševni proces, odmakniti druge in tako v sebi izvede naknadno oblikovanje tujega življenja.³⁸

268

Če si ogledamo logično stran tega procesa, v njem iz relativno določenih posamičnih znamenj spoznamo sovisje, stalno pa tudi učinkuje navzoče gramatično, logično in historično znanje. Če se izrazimo v naši logični terminologiji, je logična stran razumevanja v součinkovanju indukcije, rabe občih resnic na posameznem primeru ter primerjalnega postopka. Natančnejša naloga bi bila določitev posebnih form, ki se jih tu navzamejo imenovane logične operacije in njihove povezave.

Tu stopi v veljavo osrednja težava vse večšine razlaganja. Celoto nekega dela naj bi razumeli iz posamičnih besed in njihovih zvez. Vendar to polno razumetje posameznega že predpostavlja razumetje celote. Ta krog se po-

³⁸ »Alle individuellen Unterschiede sind letztlich nicht durch qualitative Verschiedenheiten der Personen voneinander, sondern nur durch Gradunterschiede ihrer Seelenvorgänge bedingt. Indem nun aber der Ausleger seine eigene Lebendigkeit gleichsam probierend in ein historisches Milieu versetzt, vermag er von hier aus momentan die einen Seelenvorgänge zu betonen und zu verstärken, die anderen zurücktreten zu lassen und so eine Nachbildung fremden Lebens in sich herbeizuführen.«

novi v razmerju posameznega dela do miselnosti in razvoja njegovega tvorca, vrne se tudi v razmerju posamičnega dela do svoje literarne zvrsti. To težavo je Schleiermacher najlepše razrešil v uvodu v Platonovo *Državo*, pa tudi v zapiskih njegovih eksegetskih predavanj najdete druge primere istega postopka. (Začel je s pregledom razčlenitve, ki ga lahko primerjamo z bežnim branjem, tipajoč je zaobjel celoten kontekst, osvetlil težave, suvereno se je držal vseh mest, ki dovoljujejo vpogled v kompozicijo. Šele po tem se je začelo pravo interpretiranje.) Teoretično tu trčimo ob meje vsega razlaganja. Svojo nalogo izvaja vedno le do določene meje. Tako ostane vse razumevanje vedno relativno in ga nikoli ni mogoče dovršiti. *Individuum est inffabile*.

Schleiermacher zavrže razčlenjevanje postopka razlage na gramatično, historično, estetsko in stvarno interpretacijo, ob katerega je zadel. Ta razlikovanja označujejo le, da mora biti gramatično, historično, stvarno in estetsko védenje žc tu, ko se razlaganje začne, biti mora zmožno učinkovati na vsak imenovani akt. Toda vsak postopek razlage je moč razčleniti le na dve plati, ki ju vsebuje spoznanje duhovne stvaritve iz jezikovnih znakov. Gramatična razlaga v tekstu gre od ene zveze k drugi, vse do najvišjih povezav v celoti dela. Psihološka razlaga izhaja iz prestavljanja v ustvarjalni notranji proces, napreduje k zunanji in notranji formi dela in naprej k zajetju enotnosti dela v miselnosti in razvoju njegovega tvorca.

S tem je dosežena točka, s katere Schleiermacher mojstrsko razvije pravila večšine razlaganja. Temeljen je njegov nauk o zunanji in notranji formi in posebno globokoumni so nastavki za občo teorijo literarne produkcije, v kateri naj bi bil organon literarne zgodovine.

Zadnji cilj hermenevtičnega postopka je, da avtorja razumemo bolje, kot se je razumel sam. Ta stavek je nujno konsekvencia nauka o nezavednem ustvarjanju.

5.

Potegnimo črto. *Razumevanje* le pri jezikovnih pomnikih postane razlaga, ki doseže občeveljavnost. Če se filološka interpretacija v hermenevtiki ozave

svojega postopka in njegovih pravih temeljev, potem Friedrich August Wolf praktične koristi take discipline upravičeno ne povzdiguje prav visoko v primerjavi z živo vajo. Toda zdi se mi, da je onstran te praktične koristi za samo razlaganje v tem še neka druga, *poglavitna naloga*: zoper stalne vdore romantične samovolje in skeptične subjektivitete na področje zgodovine naj bi teoretično utemeljila občeveljavnost interpretacije. Na gotovosti le-te temelji gotovost zgodovine. Če jo sprejmemo v sovisje spoznavne teorije, logike in metodologije duhoslovja [Geisteswissenschaften], bo ta nauk interpretacije postal pomemben vezni člen med filozofijo in zgodovinskimi znanostmi, glavni sestavni del osnovanja duhoslovnih znanosti.

DODATKI IZ ROKOPISOV

I.

Razumevanje spada pod obči pojem spoznavanja, pri čemer spoznavanje dojemamo v najširšem smislu, kot postopek, v katerem stremimo za obče veljavnim védenjem.

270

(1. načelo) *Razumevanje imenujemo postopek, v katerem iz čutno danih povnanjenj [Äußerungen] duševnega življenja to duševno življenje spoznamo.*³⁹

(2. načelo) *Kakorkoli so že čutno dojemljiva povnanjenja duševnega življenja različna, mora imeti razumevanje le-teh – zaradi danih pogojev načina spoznavanja – dane skupne značilnosti.*

(3. načelo) *Veščje razumevanje pisno fiksiranih povnanjenj življenja imenujemo razlaga, interpretacija.*

Razlaga je delo osebne veščine in najpopolnejše rokovanje z njo je pogojeno z genialnostjo razlagalca; temelji na *sorodnosti*, stopnjevani s poglobljenim [eingehend] življenjem z avtorjem, s stalnim študijem. Tako je pri Wink-

³⁹ »Verstehen nennen wir den Vorgang, in welchem aus sinnlich gegebenen Äußerungen seelischen Lebens dieses zur Erkenntnis kommt.«

kelmanovem (Justi⁴⁰), Schleiermacherjevem Platonu. Na tem počiva *divinatoričnost* v razlagi.

Razlaga je po dani težavnosti in pomenu predmet neizmerne dela človeškega rodu. Celotna filologija in zgodovina se borita zanjo, zato ni lahko priti do predstave neizmerne grmade učenih del, zapravljenih zanjo. *Moč tega razumevanja v človeškem rodu raste* tako postopno, zakonito in stežka, kot raste moč spoznavanja in obvladovanja narave.

Ravno zato, ker je genialnost tako redka, morajo razlago vaditi in se je učiti tudi manj nadarjeni; nujno je (4. načelo), *da večšino genialnega interpreta zadržimo v pravilih, kot jih vsebuje njihova metoda, ali tudi tako, kakor se sama ozavejo sebe samih.*⁴¹ Vsaka človeška večšina ob rokovanju postane bolj prefinjena in vzvišena, če se posreči, da življenjski rezultat umetnika v katerikoli formi že izročimo naslednikom. Sredstva, da razumevanje večše izoblikujemo, nastanejo le tam, kjer govorica zagotovi čvrsto podlago, in že imamo pred sabo velike, trajno vredne stvaritve, ki z različnimi interpretacijami burijo spore: *tu je treba spor razlag med genialnimi umetniki razrešiti z obče veljavnimi pravili.* Zagotovo je za lastno večšino razlaganja najbolj razburljiv stik z genialnim razlagalcem ali z njegovim delom. Vendar kratkost življenja zahteva skrajšanje poti z zakoličenjem najdenih metod in pravil, ki jih ti v njih izvajajo. *To večšino razumevanja pisno fiksiranih povnanjenj življenja imenujemo hermenevtika* (načelo 4b).⁴²

271

Tako lahko določimo bistvo hermenevtike in na neki način upravičimo njen pogon. Če pa se vendarle zdi, da ne razburja današnjih interesov do tiste

⁴⁰ Carl Justi (2. 8. 1832–9. 12. 1912), umetnostni zgodovinar, profesor filozofije v Marburgu (1867), Kielu (1872), v letih 1893–1901 prof. um. zgodovine v Bonnu. Piše biografije: *Winckelmann und seine Zeitgenossen* (1866–1872), *Velasquez und sein Jahrhundert* (1888), *Michelangelo* (1900, 1909).

⁴¹ »Aber eben weil diese Genialität so selten ist, Auslegung selber aber auch von minder Begabten geübt und gelernt sein muß: ist notwendig, daß sie Kunst der genialen Interpreten in den Regeln festgehalten wird, wie sie in ihrer Methode enthalten sind oder auch wie sie diese sich selber zum Bewußtsein gebracht haben.«

⁴² »Diese Kunstlehre des Verstehens schriftlich fixierter Lebensäußerungen nennen wir Hermeneutik.«

stopnje, ki bi si jo zastopniki te večšine želeli, je to po mojem zaradi tega, ker ni v svoj obrat sprejela problemov, ki izvirajo iz znanstvenega položaja in bi lahko privedli do visoke stopnje interesa za hermenevtiko. Ta znanost, »hermenevtika«, je imela nenavadno usodo. Vedno si zagotovi pozornost le v velikem zgodovinskem gibanju, ki si za nujno zadevo znanosti zada razumetje singularnega zgodovinskega bivanja, da bi nato spet potonila v temo. Tako se je zgodilo prvič, ko je razlaga svetih spisov krščanstva postala življenjsko vprašanje protestantizma. Potem pa sta jo v kontekstu razvoja zgodovinske zavesti v našem stoletju za nekaj časa ponovno oživila Schleiermacher in Böckh. Doživel sem še čas, v katerem je Böckhova *Enciklopedija*, ki jo ti problemi nosijo, veljala za nujni vhod v najsvetlejšo filologije. Kasneje se je Friedrich August Wolf podcenjevalno izrazil o vrednosti hermenevtike za filologijo. Res je ta znanost odtlej imela le pičle nadaljevalce in zastopnike: njena takratna forma se je izživela. Toda danes nam problem, ki je v njej delujoč, spet stopa naproti.

272

(5. načelo) *Razumevanje, ki ga moramo jemati v zadanem, širokem obsegu, je utemeljujoč postopek za vse nadaljnje operacije duhoslovnih znanosti ...* Kot je v naravoslovju vse zakonitno spoznanje mogoče le prek merljivosti in števnosti v izkušnjah in v pravilih, ki so v njih vsebovana, tako je v duhoslovnih znanostih vsak abstraktni stavek končno mogoče opravičiti le prek odnošaja do njegove duhovne živosti, kot je dana v doživljanju in razumevanju.

Če razumevanje utemeljuje duhoslovje, potem je (6. načelo) *spoznavnoteoretska, logična in metodična analiza razumevanja ena od glavnih nalog duhoslovnih znanosti*. Pomen te naloge stopi do kraja na svetlo šele takrat, ko se ozavemo težav, ki jih vsebuje narava razumevanja v odnosu do izvedbe obče veljavne znanosti.

Vsak je tako rekoč zaklenjen v svojo individualno zavest. Ta je individualna in vsakemu dojemanju dodeljuje svojo subjektiviteto. Že sofist Gorgias je problem, ki se tu skriva, izrazil takole: tudi če bi obstajalo kako védenje, ga vedoči nikomur drugemu ne bi mogel sporočiti. Konča ga s problemom mišljenja. To je treba razrešiti. Možnost, da dojamemo nekaj tujega, je eden od najglobljih *spoznavnoteoretskih problemov*. Kako lahko neka indivi-

dualiteta tuje individualno povnanjenje življenja, ki ji je čutno dano, spravi do obče veljavnega objektivnega razumetja? Pogoj, na katerega je vezana ta možnost, je v tem, da v nobenem od tujih individualnih povnanjenj ne more nastopiti nekaj, kar ne bi bilo vsebovano v dojemajoči živosti. Iste funkcije in sestavni deli so v vseh individualitetah in sposobnosti različnih ljudi se razlikujejo le po stopnjah njihove jakosti. Isti zunanji svet se zrcali v njihovih predstavnihi podobah. Živost torej mora vsebovati neko zmožnost. Povezovanje itn., ojačevanje, pomanjševanje – transpozicija je transformacija.

Druga aporija. Iz *posameznega celota*, iz celote pa spet posamezno. In sicer terja celota nekega dela napredek k individualnosti <tvorca>, k spisu, s katerim je v sovisju. Primerjalni postopek mi končno dopušča vsako posamezno delo, posamezni stavek globlje razumeti kot sem ga razumel prej. Tako iz celote razumetje, medtem ko celota iz posameznega.

Tretja aporija. Vsako posamično stanje duše razumemo iz zunanjih dražljajev, ki so ga povzročili. Sovrašstvo razumem iz škodljivega poseganja v neko življenje. Brez tega odnosa si strasti sploh ne bi mogel predstavljati. Tako je milje za razumetje neizogiben. Prignano do skrajnosti: ni razumetje tako zelo različno od pojasnjevanja, kolikor je to na tem področju mogoče. In pojasnjevanje ima za svojo predpostavko dovršitev razumevanja.

273

V vseh teh vprašanjih pride na dan: *spoznavnoteoretski* problem je povsod isti: obče veljavno védenje iz izkušenj. *Tu stopi med posebne pogoje narava izkušenj v duhoslovnih znanostih.* Ti so: struktura kot sovisje je v duševnem življenju tisto, kar je živo, poznano, iz česar [izvira] posameznik.

Tako je na samem vhodu duhoslovja glavni spoznavnoteoretski problem analiza razumevanja. *S tem ko hermenevtika izhaja od tega spoznavnoteoretskega problema in si za svoj zadnji cilj postavi njegovo razrešitev, stopi v notranje razmerje z velikimi vprašanji konstitucije in pravega temelja duhoslovja, ki gibljejo današnjo znanost.* Njeni problemi in načela postanejo živa sedanjost.

Razrešitev tega spoznavnoteoretskega vprašanja vodi k *logičnemu problemu hermenevtike.*

Tudi ta je seveda povsod isti. Gre seveda za iste elementarne logične operacije (Wundt⁴³ razume moje dojemanje drugače), ki nastopajo v duhoslovju in naravoslovju: indukcija, analiza, konstrukcija, primerjanje. Gre pa za to, kakšno posebno formo privzamejo znotraj izkustvenega področja duhoslovja. Indukcija, njeni podatki so čutni procesi, se tudi tu, kot povsod, vrši na podlagi védenja o sovisju. V fizikalno-kemičnih znanostih je to matematično poznavanje kvalitativnih razmerij, v bioloških znanostih ustrezanje ciljnosti življenja, v duhoslovju struktura duševne živosti. Tako ta podlaga ni logična abstrakcija, temveč realno, v življenju dano sovisje, ki pa je individualno, torej subjektivno. S tem sta določeni naloga in forma te indukcije. Natančnejšo podobo prejemajo logične operacije prek narave jezikovnega izraza. Tako se na ožjem jezikovnem področju teorija te indukcije specificira s teorijo jezika: gramatika. Posebna narava določitve sovisja (znanega iz gramatike), v določenih mejah nedoločenih (variabilnih) besednih pomenov in sintaktičnih formalnih elementov. Dopolnitev te indukcije razumetja singularnega kot celega (sovisja) s primerjalno metodo, ki določi singularno in prek odnosov do drugega singularnega objektivizira svoje dojemanje.

274

Izoblikovanje pojma *notranje forme*. Nujno pa je <prodrte> do realnosti = notranja živost, ki tiči za notranjo formo posamičnega dela in sovisjem teh del. Ta je v različnih vejah produkcije različna. Pri pesniku [je to] ustvarjajoča zmožnost, pri filozofu sovisje življenjskega in svetovnega nazora, pri velikem praktičnem človeku praktična postavitve namena realnosti [Zweckstellung der Realität], pri religioznem [človeku] (Pavel, Luter) itd.

Zato sovisje filologije z najvišjo formo zgodovinskega razumevanja. Razlaganje in historični prikaz sta le dve plati entuziazičnega poglobljanja. Neskončna naloga.

⁴³ Max Wilhelm Wundt (16. 8. 1832–31. 8. 1920), psiholog, filozof, psihologijo utemeljil na eksperimentu in raziskovanju, znan zlasti po klasifikaciji občutkov: Lust-Unlust, Spannung-Lösung, Erregung-Beruhigung, in t. i. psihofizičnem paralelizmu. Kasneje se je usmeril v filozofijo, psihologijo narodov in v splošne produkte duha: jezik, mit ... *Beiträge zur Theorie des Sinneswahrnehmens* (1862), *Vorlesungen über Menschen- und Tierseele* (1863), *Grundzüge der physiologischen Philosophie* (1873–1874), *Logik* (1880–1883), *Ethik* (1886), *System der Philosophie* (1884), *Völkerpsychologie* (1900–1920).

Tako raziskovanje součinkovanja vseh teh spoznanj skupnih procesov in njihova specifikacija, pod pogoji postopka, izroča svoj rezultat *nauku o metodi*. Njen predmet je zgodovinsko izoblikovanje metode in nato njeno specificiranje na posameznih področjih hermenevtike. Primer: razlaganje pesnikov je posebna naloga. Po pravilu: bolje razumeti, kot se je avtor razumel sam, se tudi razreši problem ideje v pesnitvi. Ni navzoča (kot abstraktna misel, zato pa) v smislu nezavednega sovisja, ki učinkuje v organiziranosti dela in iz katerega notranje forme jo razumemo: pesnik je ne potrebuje, nikoli ne bo čisto zavestna; razlagalec jo povzdigne in to je morda največji triumf hermenevtike. *Tako je treba sedanje postavljanje pravil, ki je edini postopek, da vpeljemo občevaljavnost, dopolniti s prikazom ustvarjalnih metod genialnih razlagalcev na različnih področjih*. V tem je sila, ki nas spodbudi. *To je treba izvajati pri vseh metodah duhoslovnih znanosti*. Sovisje je potemtakem: *metoda ustvarjalne genialnosti, ki je našla subjektivno pogojena abstraktna pravila*. Iz spoznavnoteoretske podlage izvedemo obče veljavno postavljanje pravil.

Hermenevtične metode pa so končno še v sovisju z literarno, filološko in historično kritiko in vse te nas vodijo k *pojasnjevanju* singularnih pojavov. Med razlago in pojasnjevanjem je razlika le v stopnji. Čvrste meje ni. Razumevanje je namreč neskončna naloga. V disciplinah je meja v tem, da psihologijo in znanost o sistemih uporabljajo le kot abstraktne sisteme.

275

Če sledimo principu neločljivosti dojemanja in vrednotenja, je *s hermenevtičnim procesom nujno povezana literarna kritika, imanentna mu je*. Razumevanja ni brez občutka vrednosti – le s primerjanjem ugotovimo objektivno in obče veljavno vrednost. To pa potrebuje zakoličenje tega, kar je v določeni zvrsti, na primer drami, normativno. Iz tega izhaja filološka kritika. V celoti ugotovimo primernost, izločimo protislovne dele. Lachmann,⁴⁴ Ribbeckov *Horacij*, itd. Ali pa [dobimo] normo iz drugih del, neustrezna dela pa izločimo: kritika Shakespeara, Platona.

⁴⁴ Karl Lachmann (4. 3. 1793–1851), klasični filolog in germanist, študiral klasično filologijo, profesor v Königsbergu (1818) in Berlinu (od 1825). Velja za utemeljitelja nemške tekstne kritike, ukvarjal se je tudi z antično in staronemško metriko, principe klasične filologije prenašal

Torej je <literarna> kritika predpostavka za filološko: ravno iz spodbude nerazumljivosti in nevrednosti prihaja njen elan. <Literarna> kritika ima estetsko plat filološke kritike na omenjeni plati za pomožno sredstvo. *Historična kritika* je kot estetska kritika v svojem izhodišču le ena veja kritike. Povsod prihaja do razvoja, kot tam, pri literarni kritiki, estetiki itd., tako tu [pride] do pisanja zgodovine.

II.

Filologija je, kot Böckh upravičeno pravi: »Spoznavanje tega, kar je človeški duh produciral« (*Enciklopedija*, 10). Paradoksalno nadaljuje: »tj. spoznanega«. Tako ta paradoksnost počiva na napačni predpostavki, da sta spoznano in producirano isto. Dejansko pa v produkciji součinkujejo vse duhovne sile. V kaki pesmi ali Pavlovem pismu je več kot spoznanje.

Če jemljemo pojem v najširšem smislu, potem filologija ni nič drugega kot sovisje dejavnosti, s katerimi razumevamo zgodovino. Filologija je potemtakem sovisje, ki je usmerjeno na spoznanje singularnega.⁴⁵ Tudi državna uprava Atencev je taka singularnost, tudi če se v njej kaže sistem, ki ga lahko prikažemo v oblih razmerjih.

Težave, ki se nahajajo v teh pojmi, se da razrešiti iz poteka razvoja disciplin filologije in zgodovine.

Vsakdo se mora strinjati s prežemajočo razliko med spoznanjem singularnega kot na sebi vrednega in spoznanjem občega sistematičnega sovisja duhoslovja. *To mejno določilo je popolnoma jasno*. Da pri tem obstajajo

na tekste iz srednje visoke nemščine, pa tudi pri Lessingu *Urprüngliche Gestalt des Gedichts der Nibelungen North* (1826), *Über die althochdeutsche Betonung und Verskunst* (1831), tudi izdajatelj: *Dichter des 13. Jahrhunderts* (1820), *Walter von der Vogelweide* (1827), *Carull* (1829), *Wolfram von Eschenbach* (1833).

⁴⁵ »Faßt man den Begriff im weitesten Sinn, so ist Philologie nichts anderes als der Zusammenhang der Tätigkeiten, durch welche das Geschitliche zum Verständnis gebracht wird. Sie ist dann der Zusammenhang, welcher auf Erkenntnis des Singularen gerichtet ist.«

recipročni odnosi in da tudi filologija potrebuje sistematično strokovno poznavanje politike ipd., je samo po sebi razumljivo (*contra* Wundt).

Filologija se je izoblikovala kot spoznanje v pisnih delih *danega*. Če so se temu pridružili spomeniki [Denkmäler], potem je bilo njen predmet to, kar je Schleiermacher imenoval simbolizirajoča dejavnost. Zgodovina se je po svoje začela s političnimi ravnanji, vojnami, ... ustavami. To *ločevanje po vsebinah* so prestopili, ko je filologija kot praktična disciplina na svoje področje pritegnila tudi starožitnosti države. Po drugi strani pa se je razvila razlika metodičnih dejavnosti in, nazadnje, zgodovinskega prikazovanja. Toda *praktična disciplina* je prestopila tudi to razliko, kolikor je na svoje področje pritegnila tudi antično literaturo in umetnostno zgodovino. *Tako gre med filologijo in zgodovino za postavljanje meja*. To je mogoče le, če ni v igri praktični interes fakultetne znanosti. Potem je najboljši Usener.⁴⁶

Če *moramo* celoten postopek spoznanja singularnega dojemati kot eno sovisje, nastane vprašanje, ali v jezikovni rabi lahko razlikujemo med *razumevanjem* in *pojasnjevanjem*. To ni mogoče, saj obči uvidi kot poznavanje stvari prek postopka, analognega dedukciji, sodelujejo pri vsakem razumevanju, le nerazvezani, pa ne le psihološki, temveč tudi ... itd. Torej imamo opravka s *stopnjevitim zaporedjem* [Stufenfolge]. Tam, kjer zavestno in *metodično uporabljamo obče uvide, da bi singularno privedli do vsestranskega spoznanja*, dobi *izraz pojasnjevanje svoje mesto kot način spoznavanja singularnega*. Upravičen pa je le, če imamo v svesti, da o popolnem razblinjenju singularnega v občost ne more biti govor.

Tu se razreši sporno vprašanje, ali je premislek o psihičnih izkušnjah tisto obče, ki utemeljuje razumevanje, ali pa je to znanost psihologije. Če se tehnika spoznavanja singularnega dovrši kot pojasnjevanje, je znanost psihologije ravno tako podlaga kot druge sistematične duhoslovne znanosti. To razmerje sem že dokazal ob zgodovini.

⁴⁶ Herrman Usener (23. 10. 1834–21. 10. 1905), klasični filolog, od leta 1866. prof. v Bonnu, ukvarjal se je zlasti z grško religijo in njeno zgodovitno. *Altgriechischer Versbau* (1887), *Epicureia* (1887), *Religionsgeschichtliche Untersuchungen* (1889–99).

III.

Razmerje nauka o veščini do postopka razlage je tu popolnoma isto, kot nam ga kažeta logika ali estetika. Postopek nauk o veščini zbije na formule in te zvajamo na namensko sovisnost, v katerem postopek nastane. Prek takega nauka o veščini vsakokrat okrepimo energijo duhovnega gibanja, katerega izraz je. Nauk o veščini namreč postopek povzdigne do zavestne virtuoznosti; razvije ga do konsekvenc, ki jih omogočajo formule. S tem ko v zavest privede prave razloge taistih, stopnjuje samozavest, s katero jih izvajamo.

Globlje pa seže neki drug učinek. Če hočemo ta učinek spoznati, moramo napredovati skozi posamične hermenevtične sisteme do njihovega zgodovinskega sovisja [Zusammenhang]. Vsaka veščina je omejena na postopek, ki velja v določenem času. Razvije njegovo formulo. Tako nastane za hermenevtiko in kritiko, estetiko in retoriko, etiko in politiko, čim je zgodovinsko mišljenje za to zrelo, naloga, da iz sovisnosti namena staro utemeljitev dopolni z novo. Zgodovinska zavest se mora dvigniti nad postopek posamične časovne epohe in to lahko stori s tem, ko v sebi zbere, eno do druge pretehta in omeji vse predhodne smeri znotraj namenske sovisnosti interpretacije in kritike, poezije in zgovernosti, sama pojasni svojo vednost iz njenega razmerja do te namenske sovisnosti, določi meje, ki ustrezajo njeni človeški globini, in tako končno dojame vse te zgodovinske smeri znotraj enega namenskega sovisja kot vrsto v njem vsebovanih zmožnosti. Za to zgodovinsko delo pa je odločilnega pomena, da sme s formulami večšine računati kot z abreviaturami zgodovinskih smeri. Tako je v mišljenju o postopku, prek katerega namensko sovisje zmore razrešiti naloge, ki so v njem vsebovane, notranja dialektika, ki dopusti, da to mišljenje napreduje skozi zgodovinsko omejene smeri, skozi formule, ki odgovarjajo tem smerem, k univerzalnosti, ki je vedno in povsod vezana na zgodovinsko mišljenje. Tako postane zgodovinsko mišljenje tu, kot povsod, samo ustvarjalno, s tem ko dejavnost človeka v družbi dvigne prek meja trenutka in kraja.⁴⁷

⁴⁷ »So liegt also in dem Denken über das Verfahren, durch welches ein Zweckzusammenhang die in ihm enthaltenen Aufgaben zu lösen vermag, eine innere Dialektik, welche dies Denken durch geschichtlich begrenzte Richtungen hindurch, durch Formeln hindurch, welche diesen Richtungen entsprechen, fortschreiten läßt zu einer Universalität, die immer und überall an das

To je gledišče, v katerem je zgodovinski študij hermenevtičnega nauka povezan z razlagalnim postopkom, oba skupaj pa sta v sovisju s sistematično nalogo hermenevtike.

Prevedel Aleš Košar*

geschichtliche Denken gebunden ist. So wird hier, wie überall das geschichtliche Denken selber schöpferisch, indem es die Tätigkeit des Menschen in der Gesellschaft über die Grenzen des Momentes und Ortes erhebt.«

* Prevedeno iz: Wilhelm Diltheys *Gesammelte Schriften*, V. zvezek, *Die geistige Welt*, Einleitung in die Philosophie des Lebens, Erste Hälfte | Die Entstehung der Hermeneutik str. 317–338 in smiselno str. 426–427. B.G. Teubner Verlag, Leipzig und Berlin 1924. Izdajatelj: Georg Misch.

Sestavek je izšel v jubilejnem spisu: »Philosophische Abhandlungen, Christoph Sigwart* zu seinem 70. Geburtstage 28. März 1900 gewidmet«, Tübingen, str. 185–202. Dilthey ga je predaval v Pruski akademiji znanosti.

Sistematični uvodni del spisa je v zapuščini ohranjen v treh verzijah, ki poleg izraznih variant ponujajo tudi dopolnila. Iz njih je izdajatelj sestavil prvi, z rimsko številko označeni dodatek. – Zgodovinski prikaz se naslanja na eno najzgodnejših Diltheyevih del: na njegovo obdelavo Schleiermacherjeve hermenevtike, ki jo je razpisala in nato 1860. leta z dvojno nagrado nagradila Schleiermacherjeva fundacija [Schleiermacher Stiftung]. Nagrajeni spis je Dilthey pustil v predalu. Njegove izsledke je uprabil v prvem spisu, pa tudi še na drugih mestih, na primer, ko je izdeloval *Uvod v duhoslovne znanosti* | Einleitung in die Geisteswissenschaften |, ob prikazu staroprotestantske forme hermenevtike v svoji razpravi »Das natürliche System der Geisteswissenschaften« 1892/1893, objavljene v II. zvezku te izdaje, primerjaj str. 90 in 113.

Dodatka, označena kot II. in III., je izdajatelj sestavil iz rokopisne zapuščine. O njih natančneje na strani 427.

* Christoph Sigwart (28. 3. 1830–5. 8. 1905), filozof, od 1865. leta prof. v Tübingenu, piše teološka in filozofska zgodovinska dela (Bruno, Bacon, Spinoza, Schleiermacher), predvsem se posveča etiki in logiki, *Logik* (1873–78), *Kleine Schriften* (1881), *Vorfragen der Ethik* (1886).
